

บทที่ 4

การขัดเกลาทางสังคม

SOCIALIZATION

การขัดเกลาทางสังคมหมายถึง กระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ทักษะ อุดมการณ์ บุคลิกภาพ ของสมาชิกสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นไปทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยผ่านตัวแทนของสังคม (agent) เช่น ครอบครัว สถานศึกษา สื่อสารมวลชน กลุ่มเพื่อน สถานที่ทำงาน และองค์กรทางสังคมต่าง ๆ เพื่อจะได้ทำหน้าที่ทั้งในส่วนตัวและต่อสังคมได้

สมาชิกของสังคมจะได้รับการขัดเกลาตั้งแต่เริ่มออกจากครรภ์มารดา โดยเฉพาะในช่วง 5 ปีแรกของชีวิต เป็นช่วงที่สำคัญที่สุดในการสร้างบุคลิกภาพที่ค่อนข้างถาวรให้แก่บุคคล เมื่อพ้น 5 ปีนี้ไปแล้ว กระบวนการขัดเกลาทางสังคมก็ยังคงดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ แม้จนกระทั่งเราเข้าสู่วัยชราแล้วก็ตาม เพียงแต่ปริมาณความเข้มข้นในการขัดเกลาจะไม่เท่ากันตลอดช่วงชีวิต

การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้น ภายใต้สถานการณ์ที่เราเจตนาให้เกิดขึ้นก็ได้ เช่น การที่พ่อแม่พยายามสอนลูกให้แบ่งปัน สอนลูกให้ยกมือไหว้ทักทายผู้ใหญ่ ซึ่งเราเรียกว่าการขัดเกลาทางตรง ในบางกรณีกระบวนการเรียนรู้ก็เกิดขึ้นโดยที่ไม่มีใครคาดหวังให้เกิดขึ้น เช่น การพูดคุยในกลุ่มเพื่อนเราสามารถเรียนรู้ทักษะคติแนวคิดของเพื่อน ๆ เราได้ เมื่อเรารู้ว่าเพื่อนเราไม่ชอบสิ่งใด เราก็มีแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงการแสดงพฤติกรรมนั้น ซึ่งเราเรียกระบวนการตรงนี้ว่า การขัดเกลาทางอ้อม

เป้าหมายของการขัดเกลาทางสังคม

1. เพื่อให้ได้รับการอบรมให้เรียนรู้ ทักษะ ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคม เพื่อเอาตัวรอดและสามารถมีชีวิตปกติที่เป็นสุขได้
2. เพื่อให้บุคคลสามารถติดต่อสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถพัฒนาความสามารถในการพูด การอ่าน และการเขียน
3. เพื่อให้บุคคลรับเอาความเชื่อพื้นฐาน ค่านิยม ของสังคม และกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมได้อย่างกลมกลืน
4. เพื่อให้บุคคลพัฒนา “ตัวตน” (self) ให้เกิดขึ้น เพื่อเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล

ประโยชน์ของการขัดเกลาทางสังคม

กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการที่จำเป็นต่อสังคมมนุษย์มาก เพราะถ้าไม่มีการขัดเกลา สมาชิกรุ่นใหม่ให้สังคมแล้ว สังคมก็ไม่สามารถพัฒนาหรืออยู่รอดได้ เราสามารถจำแนกประโยชน์ของการขัดเกลาทางสังคมได้ดังนี้คือ

1. สร้างระเบียบวินัยให้แก่สมาชิกในสังคม ทำให้สมาชิกสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข องค์กรทางสังคมจะทำหน้าที่ขัดเกลาอบรมสั่งสอนให้สมาชิกรู้ว่า เราควรมีพฤติกรรมอย่างไร และเราสามารถคาด

หวังได้ว่าผู้อื่นจะมีพฤติกรรมอย่างไรในแต่ละสถานการณ์ ทั้งนี้เพื่อให้การปฏิบัติตนสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้อื่น

2. สร้างแรงบันดาลใจ อุดมการณ์ ทศนคติ ความเชื่อ แก่สมาชิก เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้สมาชิกทำงานร่วมกัน มีอุดมการณ์ร่วมกัน และมีเป้าหมายร่วมกัน ทำให้สังคมเกิดความก้าวหน้าขึ้นได้

3. สร้างความรู้ ทักษะ อันจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตให้เกิดขึ้นแก่สมาชิกสังคม

ตัวแทนการขัดเกลาทางสังคม (Agent of Socialization)

ตัวแทนการขัดเกลาทางสังคม (Agent) หมายถึง กลุ่มที่ทำหน้าที่ในการขัดเกลาสมาชิก สร้างสมาชิกให้มีความรู้ ความสามารถ มีทักษะ ทศนคติ อุดมการณ์ ฯลฯ ในแบบที่สังคมต้องการ ตัวแทนทางสังคมที่สำคัญได้แก่

1. ครอบครัว (Family)

ครอบครัว หมายถึง กลุ่มเครือญาติ ที่ผูกพันกันทางสายเลือด การแต่งงาน และการรับมาเลี้ยงดู ครอบครัวจะทำหน้าที่ที่สำคัญที่สุด คือ สร้างบุคลิกภาพขั้นพื้นฐานให้แก่สมาชิกสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง นักจิตวิทยาหลายท่าน เช่น ซิกมันด์ ฟรอยด์ ,จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มิด กล่าวว่าช่วงชีวิตที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ อยู่ในระหว่าง 0-5 ปีแรกของเด็ก หากพัฒนาการในช่วงนี้มีความบกพร่อง อาจทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพที่ไม่เหมาะสมตลอดช่วงชีวิตที่เหลือได้

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ครั้งแรกจะเกิดในครอบครัว ซึ่งทารกจะได้รับอาหาร น้ำ เสื้อผ้า ความอบอุ่น อันเป็นการตอบสนองทางร่างกาย และที่สำคัญคือ ความรัก ความใส่ใจ การสัมผัส อันเป็นการตอบสนองทางจิตใจ จากแม่หรือคนเลี้ยง สำหรับทารกครอบครัวคือโลกทั้งใบของเขา การรับรู้เกี่ยวกับตัวตนของตัวเอง สิ่งต่าง ๆ รอบตัว ผู้คนที่เขาได้พบ จะได้รับอิทธิพลโดยตรงจากคำนิยาม ความเชื่อของครอบครัวที่เลี้ยงดูเขามา พ่อแม่จะสอนลูก ๆ เกี่ยวกับทศนคติ คำนิยาม ข้อมูลบางส่วนที่เกี่ยวกับสังคม ผ่านภาษาพูดและกิริยาท่าที บุคคลมักจะเรียนรู้ คำนิยาม ความคาดหวังในบทบาทต่าง ๆ จากครอบครัวของเขาก่อนเป็นเบื้องต้น

นอกจากนั้นลำดับชั้นทางสังคมของครอบครัวก็มีอิทธิพลต่อกระบวนการขัดเกลาด้วย มีการศึกษาต่าง ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่าครอบครัวในระดับชนชั้นกลาง และระดับชนชั้นล่าง มีวิธีสอนลูก และมีเป้าหมายในการสอนลูกไม่เหมือนกัน ตัวอย่างหนึ่งของการศึกษาในประเทศตะวันตกพบว่าผู้ปกครองที่เป็นชนชั้นแรงงานจะใช้การลงโทษทางกาย ในขณะที่ผู้ปกครองจากชนชั้นกลางจะมีวิธีการลงโทษทางจิตใจ เช่น ทำให้รู้สึกผิดหรืออึดอัดใจแทน พ่อแม่ชนชั้นแรงงานจะเน้นความสำคัญที่การเชื่อฟัง การอยู่ในระเบียบ ความสะอาด การเคารพ และการปฏิบัติตามประเพณี ส่วนพ่อแม่ชนชั้นกลางจะพยายามสร้างแรงจูงใจให้เด็กแสดงพฤติกรรมที่ต้องการมากกว่าควบคุมบังคับให้ทำตาม เด็กจากชนชั้นกลางจะถูกกระตุ้นให้มีความคิดใหม่ ๆ และเป็นอิสระมากกว่ายอมตามคนอื่น¹

¹Bruce J.Cohen, Terri L.Orbuch, Introduction to Sociology, McGraw Hill, Singapore, 1990, p.38-39.

เพราะฉะนั้นครอบครัวซึ่งเป็นกลุ่มสังคมกลุ่มแรกที่มีนุษย์ต้องเข้าเป็นสมาชิก เป็นกลุ่มที่ได้ทำหน้าที่ขัดเกลาวางพื้นฐานทางด้านจิตใจ สร้างแนวทางในการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล และมีส่วนเป็นอย่างมากในการกำหนดว่าเด็กคนนั้นจะประสบความสำเร็จในชีวิตหรือไม่ด้วย

2. กลุ่มเพื่อน (peer group)

ตัวแทนทางสังคมที่ไม่เป็นทางการแต่มีอิทธิพลอย่างสูง คือ กลุ่มเพื่อน โดยเฉพาะในสังคมสมัยใหม่ ที่มีสถานศึกษาเป็นที่รวมเด็กและวัยรุ่นให้อยู่ร่วมกันเป็นเวลานาน ๆ จนเกิดวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มวัยรุ่นขึ้น

กลุ่มเพื่อน หมายถึง กลุ่มสมาชิกที่มีอายุอยู่ในช่วงเดียวกัน มีการศึกษาอยู่ในระดับเดียวกัน มีทัศนคติ ความคิดใกล้เคียงกัน สมาชิกที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันมีแนวโน้มจะให้และรับการขัดเกลาซึ่งกันและกัน มีแนวความคิด ทัศนคติ ความเชื่อ ที่ใกล้เคียงกันในหมู่สมาชิก กลุ่มเพื่อนมักจะมีวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มเอง

กลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลต่อบุคคลมากโดยเฉพาะในช่วงวัยรุ่น เพราะวัยรุ่นมักจะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ด้วยกันเป็นกลุ่ม พวกเขาจะสร้างวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มขึ้นมา เช่น ภาษาแปลก ๆ ที่เรียกว่า ศัพท์แสลง หรือค่านิยมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของผู้ใหญ่ เป้าหมายของวัยรุ่น มักจะเป็นเรื่องความต้องการเป็นที่สนใจ ทันสมัย ในหมู่เพื่อน วัยรุ่นคนใดมีบุคลิกภาพหรือสามารถปฏิบัติตัวได้สอดคล้องกับค่านิยมของกลุ่ม เขาจะเป็นคนที่เพื่อน ๆ ขอมอบมากที่สุด

3. โรงเรียน (school)

ในสังคมสมัยใหม่ โรงเรียนได้เข้ามาทำหน้าที่ช่วยเหลือครอบครัวในการขัดเกลาสมาชิกรุ่นใหม่ โรงเรียนจะรับผิดชอบในส่วนของการถ่ายทอดความรู้ที่สะสมอยู่ของสังคมให้แก่สมาชิก และยังสอนแนวทางที่สังคมต้องการ ให้แก่คนรุ่นใหม่ต่อไป

โรงเรียน เป็นแหล่งที่จะสร้างทักษะ องค์ความรู้แก่สมาชิกของสังคม และเป็นตัวที่กำหนดอาชีพ ความสำเร็จในหน้าที่การงาน แก่สมาชิก นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลแก่สมาชิกในด้านการสร้างอุดมการณ์ ความมุ่งมั่น ตลอดจนถ่ายทอดวัฒนธรรมหลักของสังคมให้แก่เด็กด้วย ในสังคมที่มีกลุ่มวัฒนธรรมหลากหลาย เด็ก ๆ ที่เกิดมาในครอบครัวที่มีวัฒนธรรมต่าง ๆ กันย่อมเรียนรู้วัฒนธรรมย่อยจากครอบครัวของเขา ก่อนเป็นอันดับแรก เมื่อเขาเข้าสู่ระบบโรงเรียน โรงเรียนจะสอนมาตรฐานวัฒนธรรมหลักของสังคมระดับประเทศให้กับเด็ก เช่น ภาษาที่ใช้เป็นทางการ การไหว้การทักทายที่เป็นทางการให้แก่เด็ก เป็นต้น การได้เรียนรู้วัฒนธรรมที่เป็นมาตรฐานหลักของสังคม ทำให้เด็ก ๆ จากทุกกลุ่มสังคมย่อยในสังคมสามารถกลมกลืนเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับสังคมได้

4. กลุ่มอ้างอิง (reference group)

กลุ่มอ้างอิง หมายถึง กลุ่มที่เราไม่ได้เป็นสมาชิกอยู่ภายในกลุ่มนั้น แต่ได้ใช้บรรทัดฐานของกลุ่มนั้นในการประพฤติปฏิบัติ การขัดเกลาของกลุ่มอ้างอิงจะมีอยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่

4.1. anticipatory socialization

กลุ่มของบุคคลที่เรามีความชื่นชม ชื่นชม อยากเป็นอย่างที่เขาเป็น เช่น กลุ่มดารานักร้อง เป็นที่ชื่นชอบของวัยรุ่น กลุ่มวิศวกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ เป็นที่ชื่นชมและต้องการเอาเป็นแบบอย่างของนัก

ศึกษาวิชาฯ เป็นต้น บุคคลที่มีความชื่นชมในกลุ่มต่าง ๆ จะพยายามเลียนแบบพฤติกรรมต่าง ๆ รวมทั้งความคิดของกลุ่มที่ตัวเองชื่นชม

4.2 retrospective socialization

กลุ่มที่เราเคยเป็นสมาชิกแต่ปัจจุบันเราไม่ได้เป็นสมาชิกอีกแล้ว การที่เคยเป็นสมาชิกของกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดมาก่อน ทำให้เรายึดติดกับบรรทัดฐานของกลุ่มนั้น เมื่อเราเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มใหม่ เราก็ยังคงนำเอาบรรทัดฐานของกลุ่มเดิมมาปฏิบัติในกลุ่มใหม่ ถ้าหากบุคคลสามารถปรับตัวได้ เริ่มเรียนรู้บรรทัดฐานใหม่ และปฏิบัติตามกลุ่มใหม่ ปัญหาที่ไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าบุคคลไม่ยอมเรียนรู้บรรทัดฐานใหม่ยังคงใช้บรรทัดฐานของกลุ่มเดิมอยู่ ซึ่งถ้าบรรทัดฐานเดิมนั้นขัดกับบรรทัดฐานใหม่ก็จะทำให้บุคคลไม่สามารถเข้ากับสมาชิกกลุ่มใหม่ได้

ตัวตน (self)

การที่บุคคลจะเรียนรู้อารมณ์ความรู้สึก มีความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ รักเกลียด มีคุณค่า ไม่มีคุณค่า รวมถึงตลอดถึงการพยายามเพิ่มคุณค่าให้แก่ตนเอง ด้วยการเรียนรู้ สร้างทักษะ สร้างความชำนาญให้แก่ตนเองได้ บุคคลจะต้องตระหนักในความเป็น ตัวตน ของตนเองเสียก่อน เพราะความรู้สึกในตัวตนของบุคคล เป็นการที่บุคคลได้จำแนกตนเองออกจากสิ่งแวดล้อม ตระหนักว่า เราไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกับสิ่งแวดล้อม ตระหนักว่าเราสามารถที่จะเป็นเจ้าของ ไม่สามารถเป็นเจ้าของสิ่งนั้นหรือสิ่งนี้ ตระหนักถึงการได้มาหรือการสูญเสียของของเรา ตระหนักว่าเราเป็นที่รักหรือไม่ได้เป็นที่รักของผู้อื่น รวมทั้งตระหนักถึง ผู้อื่น ที่มีได้เป็นตัวของเรา แต่มีความสัมพันธ์กับเรา สามารถให้ความรัก ความอบอุ่น หรือทำให้เราโกรธ เกลียด โดดเดี่ยวอ้างว้าง หรือเฉย ๆ ได้

นักจิตวิทยาบางท่านกล่าวว่า ตัวตน ของบุคคล ไม่ได้เกิดขึ้นตั้งแต่แรกเกิด แต่เกิดจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในช่วงแรกของชีวิต คือ ช่วง 0-5 ขวบ แต่นักจิตวิทยาบางคน เช่น ซิกมันด์ ฟรอยด์ กล่าวว่าบุคคลกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับตัวตน ซึ่งเรียกว่า id

ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud)

(1856-1939)

ซิกมันด์ ฟรอยด์ เป็นผู้ที่กล่าวว่า ตัวตน ของบุคคลมีมาตั้งแต่แรกเกิด มิได้เกิดขึ้นภายหลัง เขาเป็นจิตแพทย์และนักประสาทวิทยาชาวออสเตรียผู้พัฒนาจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) เดิมเขาเป็นแพทย์ แต่สนใจศึกษาระบบประสาทเป็นอย่างมาก หลังจากเขาได้ศึกษาระบบประสาทใช้ฮิสทีเรีย และไม่ค่อยพอใจกับวิธีการรักษาคอนไซ้แบบสะกดจิต และการใช้ไฟฟ้าของผู้ร่วมงาน เขาจึงหันมาศึกษาระบบจิตด้วยตนเอง และเสนอทฤษฎีว่า การเก็บกดทางเพศในวัยเด็กก่อให้เกิดอาการทางจิตประสาทในวัยผู้ใหญ่ การรักษาคนไข้ของเขามุ่งให้คนไข้มีความตระหนักถึงความขัดแย้งที่มีอยู่ได้จิตสำนึกของตนเอง งานเขียนของเขามีอาทิเช่น *Studies in Hysteria*, *The Interpretation of Dreams*²

ฟรอยด์ เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้ที่กระทำการต่าง ๆ ลงไปเพราะมีพลังผลักดันให้กระทำพลังที่ผลักดันให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ นี้เป็นพลังที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน พลังดังกล่าว คือ Eros กับ Thanatos³

Eros หมายถึงพลังทางเพศ

² วิทยาการ เชิงกุล, คันควันเรียบริง, พจนานุกรม:นักคิดนักเขียนคนสำคัญของโลก, รุ่งแสงการพิมพ์:กรุงเทพฯ, 2536, หน้า 166-67.

³ ยศ สันตสมบัติ, ศ.ดร., ฟรอยด์และพัฒนาการของจิตวิเคราะห์: จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรุงเทพฯ, 2538, หน้า 30-73.

Thanatos หมายถึงพลังแห่งการทำลายล้าง

พลังทั้ง 2 ด้านนี้มีอยู่ในตัวคนทุกคน ทั้งเพศหญิงและเพศชาย ฟรอยด์กล่าวว่าความเป็นหญิงเป็นชายของมนุษย์ไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติ แต่เกิดจากการเรียนรู้การอบรมสั่งสอนของสังคม เพราะฉะนั้นเพศหญิงและเพศชายจึงมีพลัง Eros และ Thanatos เท่ากัน ฟรอยด์เชื่อว่ามนุษย์เป็น Bisexual สามารถมีความรู้สึกทางเพศได้ทั้งกับเพศเดียวกันและต่างเพศ ทารกเพศหญิงสามารถมีความรู้สึกทางเพศกับมารดาซึ่งเป็นเพศเดียวกัน เช่นเดียวกับทารกเพศชายซึ่งสามารถมีความรู้สึกทางเพศกับมารดาของตน ซึ่งความรู้สึกทางเพศที่เกิดขึ้นกับมารดาของตัวนี้ในที่สุดจะถูกบรรทัดฐานของสังคมหรือที่เรียกว่า superego ในตัวมนุษย์ กดดันให้เปลี่ยนแปลงหันเหไปสู่อื่นๆ ในเพศชายและเพศหญิงจะถูกกดดันไม่เหมือนกัน เพศชายจะได้รับการขัดเกลาด้วยบรรทัดฐานชุดหนึ่งซึ่งไม่เหมือนกับเพศหญิง และนั่นคือจุดที่ทำให้เกิดความแตกต่างในความเป็นชาย และในความเป็นหญิง

สังคมจะอบรมสั่งสอนให้เพศหญิงเก็บกดความต้องการของตัวเองเอาไว้ ภายใต้บรรทัดฐานที่เข้มงวด เพศหญิงที่ไม่สามารถซ่อนเร้นความต้องการของตัวเองได้อย่างมิดชิด จะถูกสังคมประณามว่าเป็นหญิงเถื่อน ส่วนเพศหญิงที่สามารถเก็บกดความต้องการเอาไว้ได้อย่างดี จะได้รับการยกย่องว่าเป็นกุลสตรี ในส่วนของเพศชายจะได้รับการเลี้ยงดูที่เข้มงวดน้อยกว่า และได้รับการยอมรับมากกว่าหากจะเปิดเผยความต้องการในส่วนของ Eros และ Thanatos ออกมา สังคมจะสร้างความเชื่อว่าความต้องการทางเพศและความก้าวร้าวเป็นธรรมชาติที่ปกปิดของเพศชาย การแสดงพฤติกรรมที่ก้าวร้าว เจ้าชู้จึงเป็นพฤติกรรมที่ไม่เสียหาย แต่อาจเป็นเสน่ห์ของผู้ชาย นอกจากนี้สังคมยังเปิดโอกาสให้เพศชายนำพลัง Eros และ Thanatos ไปใช้ในทางสร้างสรรค์ เช่น เพศชายบางคนอาจนำพลัง Eros เปลี่ยนไปเป็นพลังสร้างสรรค์ในงานศิลปะ บางคนอาจจะปลดปล่อยพลัง Thanatos ในวิชาชีพ เช่นเป็นหมอผ่าตัด สำหรับเพศหญิงสังคมได้สร้างบรรทัดฐานที่เข้มงวดในการควบคุมพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความต้องการภายในของตัวเอง และได้สร้างความเชื่อว่าเพศหญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ ไม่สามารถที่จะทำงานสร้างสรรค์ได้ ไม่สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้ดีกว่าเพศชาย หน้าที่ที่ผู้หญิงจะตอบแทนสังคมที่เลี้ยงดูปกป้องผู้หญิงได้ คือ เลี้ยงดูและดูแลงานภายในบ้าน เพราะฉะนั้นโอกาสที่เพศหญิงจะปลดปล่อยพลัง Eros และ Thanatos จึงน้อยมาก ฟรอยด์เชื่อว่านี่คือสาเหตุที่เพศหญิงเป็นโรคประสาทมากกว่าเพศชาย

ฟรอยด์กล่าวว่าโครงสร้างจิตของมนุษย์จะมีลักษณะเป็นภูเขาน้ำแข็ง คือมีส่วนที่ปรากฏให้ผู้อื่นเห็นเพียงเล็กน้อย แต่มีส่วนที่ผู้อื่นไม่รู้และตนเองก็ไม่รู้อีกเป็นปริมาณมาก ซึ่งฟรอยด์เรียกว่า จิตใต้สำนึก (unconscious mind) จิตใต้สำนึกจะเป็นส่วนที่มนุษย์เก็บความต้องการในด้านต่าง ๆ ตลอดจนเก็บกดความทรงจำและความรู้สึกที่เจ็บปวดเอาไว้ เพื่อที่จะได้ไม่ต้องกังวลหรือเจ็บปวดกับความนึกคิดที่ไม่ต้องการ จิตใต้สำนึกเหล่านี้เป็นส่วนที่กระตุ้นพฤติกรรมของเราให้แสดงออกโดยที่ไม่รู้ตัว เหนือจิตใต้สำนึกขึ้นมา ฟรอยด์เรียกว่า จิตเหนือสำนึก (predominantly conscious) เป็นส่วนที่เราระลึกถึงได้เมื่อต้องการ และส่วนบนสุดที่มีปริมาณน้อยมาก เรียกว่า จิตสำนึก (conscious) เป็นส่วนที่เรารู้สึกตัวอยู่เสมอ

ฟรอยด์ จำแนก ตัวตน ของมนุษย์ออกเป็น 3 ส่วน คือ id ego และ superego ตัวตนทั้งสามอยู่ภายในตัวเรา และเป็นต้นเหตุแห่งพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออก⁴

id เป็นตัวตนที่มีความต้องการได้รับการตอบสนองอย่างทันทีทันใด ฟรอยด์เน้นความต้องการที่สำคัญของ id คือความต้องการทางเพศ และความก้าวร้าว id เป็นตัวตนที่ไม่สนใจเหตุผล หรือศีลธรรมใด ๆ จะสนใจ

⁴Robert L.Crooks, Psychology Science, Behavior and Life, Holt, Rinehart and Winston, Inc.; U.S.A., 1988, p.432.

เฉพาะให้ความต้องการของตัวเองได้รับการตอบสนองเท่านั้น ตัวตน id ของมนุษย์จะอยู่ในโครงสร้างจิตส่วนที่เรียกว่าจิตใต้สำนึก (unconscious)

ego เป็นตัวตนที่ทำหน้าที่ประสานความต้องการของ id และความต้องการของ superego เป็นตัวตนที่พยายามใช้เหตุผลในการแสดงพฤติกรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการภายใต้สถานการณ์ที่เหมาะสม ตัวตน ego ของเราจะอยู่ในส่วนที่เรียกว่า จิตเหนือสำนึก (predominantly conscious)

superego เป็นตัวตนที่พยายามตอบสนองความต้องการของสังคม ซึ่งหมายถึง กฎระเบียบ วินัย จารีต ประเพณี อุดมการณ์ของสังคม ในส่วนนี้เราเรียกว่าจริยธรรม มโนธรรมของบุคคล ตัวตน superego จะอยู่ในส่วนของจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก

ในตัวบุคคลคนหนึ่งจะมีตัวตน 3 แบบอยู่ร่วมกัน ซึ่งตัวตนทั้งสามจะทำหน้าที่ประสานกัน โดยมี id เป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลมีพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น มีความต้องการอาหาร ความสุขสบายเนื้อตัว ความเป็นที่รัก ความต้องการทางเพศ ความต้องการทำลายล้างผู้อื่น แต่ความต้องการดังกล่าวไม่สามารถแสดงออกได้เต็มที่ เนื่องจากขัดกับบรรทัดฐานของสังคม เช่น ความต้องการทางเพศถ้าแสดงออกให้บุคคลรับรู้อย่างเต็มที่ย่อมเป็นที่รังเกียจของสังคม โดยเฉพาะในสังคมที่มีกฎจารีตที่เข้มงวด ดังนั้นมนุษย์จึงต้องแสวงหาวิธีการแสดงออกที่สังคมยอมรับ เช่น แต่งงานและมีเพศสัมพันธ์กับคู่แต่งงานของตน

ตัวตน id ego และ superego ของบุคคลมีพัฒนาการ 5 ขั้นตอน คือ

1. oral stages (0-1 ปี) เป็นขั้นที่ทารกมีความสุขทางเพศที่เกิดขึ้นกับการใช้อวัยวะบริเวณ ปาก ทารกจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับปากเพื่อปลดปล่อยพลังทางเพศของตัวเอง ในพัฒนาการขั้นนี้ถ้ามีเหตุการณ์ที่ทำให้พัฒนาการหยุดชะงัก เช่น ทารกไม่สามารถปลดปล่อยพลังทางเพศของตัวเองได้ หรือ ปลดปล่อยมากเกินไป จะเกิดภาวะที่เราเรียกว่า Fixation ซึ่งจะติดตัวทารกไปตลอดชีวิต และมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของเขาตลอดไป ตัวอย่างของพฤติกรรมที่เกิดจากภาวะ Fixation เช่น การกินจุบจิบตลอดเวลา ขี้บ่น เป็นต้น

2. anal stages (2-3 ปี) เป็นขั้นที่เด็กเลื่อนจุดที่มีความไวต่อความต้องการทางเพศไปอยู่ที่อวัยวะทวารหนัก เด็กจะมีความสุขกับการขมิบทวาร การควบคุมอวัยวะบริเวณทวารหนัก ในขั้นนี้หากมีภาวะ Fixation เกิดขึ้น เช่น มารดาหรือผู้เลี้ยงดูควบคุมเด็กหรือปล่อยเด็กเกินไปในการขับถ่าย จะส่งผลต่อเด็กต่อไปในอนาคตทำให้มีพฤติกรรมเจ้าระเบียบ ยึดติดย้ำทำ เป็นต้น

3. phallic stages (4-5 ปี) เป็นขั้นที่เด็กเลื่อนความต้องการทางเพศไปไว้ที่บริเวณอวัยวะเพศ ในขั้นนี้เด็กจะมีความรักต่อมารดาผู้ทำหน้าที่เลี้ยงดูอย่างใกล้ชิด เป็นแหล่งแห่งความรัก ความอบอุ่น การสัมผัส และอาหาร ในเด็กชายจะเกิดปมออดิปุส ซึ่งพรอยด์หมายถึงความรู้สึกที่เด็กชายเกิดความรู้สึกผิดที่ได้หลงรักมารดาของตนเอง และได้ทรยศต่อบิดาของตน ในเด็กหญิงจะเกิดปม Electra complex ซึ่งหมายถึงความรู้สึกที่เด็กหญิงอิจฉาบิดาที่มีอวัยวะเพศในขณะที่ตนไม่มี ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายถ้าสามารถผ่านปมทั้งสองนี้ได้ จะสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ที่ปกติกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมได้ แต่ถ้าพัฒนาการในขั้นนี้หยุดชะงัก ซึ่ง เราเรียกว่าเกิด Fixation เด็กชายจะไม่สามารถเลียนแบบพฤติกรรมของบิดาตัวเองได้และไม่สามารถพัฒนาความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้อย่างเป็นปกติได้ ในขณะที่เด็กผู้หญิงจะเกิดความรู้สึกอิจฉาและต้องการแข่งดีกับเพศชาย

4. latency period (6-11 ปี) เป็นช่วงที่เราเรียกว่า ช่วงแอบแฝง เนื่องจากในช่วงนี้เด็กจะสนใจแต่การเข้ากลุ่มเพื่อนที่อยู่ในวัยเดียวกัน และสนใจการทำกิจกรรมร่วมกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นในการพัฒนาขั้นต่าง ๆ จะยังไม่เปิดเผยตัวออกมา

5. genital stages (12 ปีขึ้นไป) เป็นขั้นที่เด็กเข้าสู่วัยรุ่น มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายมากทั้งเพศหญิงและเพศชาย ทำให้ทั้งเพศชายและเพศหญิง มีปัญหาในการปรับตัวเพิ่มขึ้น ช่วงนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากภาวะชะงักงันในวัย 0-5 ปีจะเริ่มปรากฏให้เห็นในขั้นนี้

จากแนวคิดของฟรอยด์ สรุปได้ว่าตัวตนเดิมแท้ของมนุษย์มีความเห็นแก่ตัว ก้าวร้าว แต่เมื่อมนุษย์ได้ผ่านกระบวนการขัดเกลาของสังคมแล้ว ทำให้มนุษย์เกิดมโนธรรมและจริยธรรมขึ้น ความต้องการอันเป็นสันดานดิบของมนุษย์จึงถูกยับยั้งไม่ให้แสดงออกหรือแสดงออกในรูปแบบที่สังคมยอมรับได้

ชาร์ล ฮอว์ตัน คูลี (Charles Horton Cooley)

(1864-1929)

ชาร์ล เอช คูลี เป็นนักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ได้รับการยกย่องมากในยุคปัจจุบัน เป็นคนแรกที่ทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) และ เรื่อง Self ผลงานที่สำคัญของคูลีได้แก่ The Human Nature and Social Order (1922) The Social Organization (1919) Social Process (1918) Sociological Theory and Research (1930)⁵

เขาได้สร้างทฤษฎี กระจกส่องตน Looking-Glass-Self คูลี กล่าวว่าตัวตนของบุคคลเกิดจากการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยผู้อื่นเปรียบเสมือนกระจกที่สะท้อนให้เห็นว่าเราเป็นคนอย่างไร

เมื่อเราพูดหรือคิดถึงตัวตนของเรา เรามักจะไม่หมายถึง ลักษณะทางกายภาพของเรา แต่เราจะหมายถึงความคิดเห็น ความต้องการ แนวคิด ความรู้สึก ของเรา เราจะเชื่อมโยงตัวเราเข้ากับ บทบาท หรือสิ่งที่เรากระทำ เรารู้สึกพอใจเมื่อเราทำงานได้ดี รู้สึกคับข้องใจเมื่อเราไม่สามารถทำอะไรได้ตามที่เราต้องการ นอกจากนั้นเรายังเอาตัวของเราเข้าไปผูกพันผู้อื่นด้วย เราจะเปรียบเทียบตัวเรากับคนอื่น ๆ และความเป็นตัวของเราจะขึ้นอยู่กับ การเปรียบเทียบนั้น ๆ คูลีกล่าวว่า เป็นเรื่องยากมากที่เราจะคิดถึง ตัวเรา โดยไม่ผูกพันกับใคร ๆ หรือสิ่งใด หรือ การกระทำใด ๆ เลย คำว่า “ฉัน” เป็นคำที่เราต้องเรียนรู้จากคนอื่น ๆ ในสังคม

คูลีสรุปว่าตัวตนของเราพัฒนามาจากความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เขาได้อธิบายกระบวนการที่เราสร้างตัวตนของเราขึ้น ดังนี้

1. วิธีที่เราคิดว่าพฤติกรรมของเราที่แสดงออกต่อหน้าผู้อื่นเป็นเช่นไร

(how we think our behaviour appears to others)

2. วิธีที่เราคิดว่าผู้อื่นคิดหรือตัดสินเกี่ยวกับพฤติกรรมที่เราแสดงออกนั้นเป็นเช่นไร

(how we think others judge our behaviour)

3. เรา รู้สึกอย่างไรต่อความคิดที่คิดว่าผู้อื่นได้ตัดสินเราเช่นนั้น

⁵งานวิจัย อธิวัฒน์,ดร.,ประวัติแนวความคิดทางสังคม,พระพิมพ์นา,กรุงเทพฯ,ปี2524,171-178.

(how we feel about their judgments)

จากกระบวนการดังกล่าวทำให้เราสร้างภาพพจน์ของตัวเองขึ้นมาว่า เราเป็นอย่างไร สวย น่าเกลียด มีเสน่ห์ ซึ่งทั้งหมดเป็นสิ่งที่เราคิดว่าเราเป็น ไม่ใช่เพราะเรารู้จริงๆ ว่าเขาคิดว่าเราเป็นเช่นไร แล้วเราถึงคิดเช่นนั้น หรือเรารู้จริงๆ ว่าเราเป็นเช่นไร ทั้งหมดเกิดจากวิธีการประเมินคุณค่าของตัวเองผ่านการคาดคะเนว่าผู้อื่นคิดเกี่ยวกับตัวเราอย่างไร

สรุป

การขัดเกลาทางสังคมหมายถึงกระบวนการในการสร้างสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ในการสร้างสมาชิกใหม่นั้นจำเป็นต้องถ่ายทอดทั้งองค์ความรู้ ทักษะ ค่านิยมอุดมคติ ความเชื่อ แก่สมาชิก โดยการถ่ายทอดจะมีการถ่ายทอดเป็นรุ่นๆ ไป ในกระบวนการขัดเกลาสิ่งที่เกิดขึ้นคือตัวตน (self) ตัวตนทำให้เกิดการจำแนกตัวเองออกจากบุคคลอื่น ทำให้สามารถจำแนกสิ่งต่างๆ ออกจากกัน และเป็นจุดให้เกิดความสามารถในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ต่อไป

ซิกมันด์ ฟรอยด์ ได้อธิบายว่าตัวตนของบุคคลมีอยู่ 3 ส่วน ส่วนแรกเรียกว่า id เป็นตัวตนที่มีมาแต่กำเนิด ตัวตนอีก 2 ส่วน ได้แก่ ego superego เกิดจากการขัดเกลาของสังคม โดยเฉพาะในช่วง 5 ปีแรกของชีวิต และในการพัฒนาให้เกิดตัวตนขึ้นนั้น มนุษย์อาจจะต้องเผชิญกับภาวะ Fixation ซึ่งเป็นต้นเหตุของพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของมนุษย์ด้วย

ส่วน ชาร์ล ฮอร์ตัน คูลี ได้อธิบายว่าตัวตนของบุคคลเกิดจากการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เราได้รับทราบและตระหนักในความเป็นเรา จากการคิดวิเคราะห์การแสดงออกของผู้อื่นที่มีต่อเรามากกว่าการตระหนักว่าจริงๆ แล้วเราเป็นเช่นไร